

FOLKLORNA SKUPINA DRAGATUŠ: Belokranjske sledi¹

Folklorna skupina Dragatuš, Dragatuš 2017, zgoščenka.

Mogočne in močne so belokranjske sledi v slovenski ljudski kulturi. Te so sorazmerno zgodaj odkrili raziskovalci, ki jih je Bela krajina vedno znova pritegovala zaradi dobro ohranjenega in raznovrstnega izročila, ki mu je od 16. stoletja dala svoj pečat tudi t. i. uskoška kulturna dediščina. Navkljub viharni zgodovini, kljub izseljevanju in gospodarskim krizam in kljub sodobnim globalizacijskim spremembam so Belokranjci vse do danes živeli in ohranjali svoje kulturno izročilo. Ohranjajo ga še vedno kulturno-prosvetna društva in številne belokranjske folklorne skupine. Med njimi je Folklorna skupina Dragatuš, ki letos praznuje svoj častitljivi jubilej – 60-letnico ustanovitve in neprekinjenega bogatega dela. Moderna avdio-vizualna tehnika je skupini in vsem nam omogočila, da je delo skupine dokumentirano, s tem pa ohranjeno glasbeno, pevsko in dediščinsko gradivo Bele krajine. Že ob 50-letnici FS Dragatuš je izšla zgoščenka, takrat s pretežno pevsko in plesno dediščino Obkolpja oz. južne Bele krajine. Za letošnjo obletnico pa je tu zgoščenka, ki

zajema zvoke in sledi celotne pokrajine, ki se bodo ohranjale še naprej in ne bodo le muzejski spomin, ampak živa kulturna substanca s svojo specifično pokrajinsko, etnično in časovno dimenzijo. Za to skrbi FS Dragatuš še s tem, da svojo dediščino prenaša na najmlajše, ti pa jo bodo nekoč spet prenašali na nove generacije.

Izbor pesmi in instrumentalnih melodij na tej zgoščenki raste iz izvajalske tradicije FS Dragatuš, po drugi strani pa so gradivo črpali iz starejših pisanih in tiskanih virov. Prijetno novost pa predstavlja dejstvo, da se je vodstvo skupine lotilo svojih terenskih snemanj in živega izročila Bele krajine od Semiča, Krupe, Talčjega Vrha, preko Dobljč, Dragatuša, Adlešičev, Črnomlja vse do Vinice. Za ljudske pevke in pevce severne Bele krajine oz. semiške okolice pa je značilno, da v svoj pevski repertoar zelo redko vključujejo t. i. uskoške pesmi. Novejši terenski posnetki so narekovali izbor za zgoščenko, ki upošteva celotni pevski repertoar belokranjske ljudske pesmi. To pomeni, da zgoščenka poleg starejših ljudskih pesmi prinaša še nekatere nekoliko novejše, ki so se zasedrale v pevski repertoarje, ker so bile ljudem všeč in jih radi prepevajo. To so pesmi, ki so jih širile tudi različne pesmarice ali šola, zborovodje in ljudski godci. Ljudje so te pesmi sprejeli za svoje ter jih prilagodili svojemu okusu in poetiki, zato so nastale različice, kar pomeni, da tako avtorske pesmi postajajo ljudske. Časovno in vsebinsko širok izbor gradiva na zgoščenki je namenski, saj so pripravljavci hoteli izstopiti iz večnega ponavljanja starih in starejših in že velikokrat izvajanih pesmi. S tem so pokazali, koliko ljudskih pesmi je danes še živih, in da so žive tiste, ki so za pevce in poslušalce še vedno tudi vsebinsko aktualne. Raziskave ka-

žejo prav to, da se ljudsko pesemsko izročilo ohranja le, če zna nagovoriti poslušalce z vsebinsko aktualnostjo. Tak izbor je hkrati še vir in spodbuda drugim pevcem in skupinam pri širitvi svojega repertoarja in ohranjanju pesemske dediščine.

Bela krajina ima, kot preostala slovenska območja, nekaj specifičnih pesmi. Te predstavljajo kakšno tretjino celotnega pevskega repertoarja, drugo odpade na splošnoslovenski repertoar in še nekaj uskoškega ali hrvaškega. To ne pomeni, da pesmi »od drugod« niso belokranjske. So, saj so se tu ustalile, tu živijo in se spreminjajo v skladu z belokranjskimi jezikovnimi, poetičnimi in melodičnimi načeli. Seveda je tudi obratno, saj lahko marsikje drugod po Sloveniji srečamo specifične belokranjske pesmi. Tisto, kar je pevcem všeč, sprejmejo in si prisvojijo.

Sčasoma pevci nekaterim pesmim lahko dajo drugačno namembnost. Vse je odvisno od trenutka, situacije in razumevanja pesemske govornice. Zaradi funkcije neka, tudi zelo lirčna pesem postane delovna, različne pesmi, tudi daljše pripovedne, lahko v celoti ali le v odlomkih postanejo uspavanke. Vsebina in funkcija ljudskih pesmi se ne ujemata vedno. Kratka ljubezenska pesem lahko postane plesna, če se je pela ob ali na plesu. Različno čustveno dožemanje posamezne pesmi lahko sproži poetična govorica sama, ki je že po svojem bistvu prepuščena subjektivnemu dožemanju. V življenjski splošnosti je tudi usoda vsakega med nami nekoliko drugačna ali vsaj drugače videna. In prav tako je tudi v pesništvu. Tudi v ljudskem.

V novejšem času v repertoarjih ljudskih pevcev prevladujejo lirske, predvsem ljubezenske pesmi, zato so najštevilčnejše zastopane tudi na zgoščenki. Izbor obsega še pivske pes-

¹ Besedilo je bilo napisano ob izidu zgoščenke (decembra 2017), a je bilo zaradi pomanjkanja prostora v knjižici ob zgoščenki objavljeno v zelo skrčeni obliki. Tokrat je objavljeno celotno besedilo.

mi in zdravičke, voščilnice, otroške, obredne in domoljubne pesmi, obsmrtnice, uspavanke, šaljive ter stanovske pesmi. Vsebinski in melodični izbor torej presega specifično belokranjsko gradivo, saj je večinoma znan tudi drugod po Sloveniji. Precej vokalnih ljudskih pesmi se »skriva« v instrumentalnih priredbah za ples, kar je logično za skupino, ki oživlja in ohranja predvsem plese in plesne pesmi. Za svojevrstno poživitev pa poskrbi še kombinacija petja z instrumentalno spremljavo. Tudi za instrumentalne melodije velja, da gre za izjemno uravnotežen izbor med belokranjsko godčevsko tradicijo in uskoškim melosom. V preletu izbora, virov in izvajanja pesmi je na začetku plesna pesem *Aj zelena je vsa gora*, obredna pesem, ki so jo nekdanji Črnomaljši peli v kolu na velikonočni ponedeljek. Sama melodija pa je danes že postala ena med najznačilnejšimi »sledmi« Bele krajine. Za otroško ljudsko pesmijo *Sijaj, sijaj, sončece* otroci zapojejo Čuj, škrjančka, ki je po obliki in poetiki novejša umetna pesem izpred 2. svetovne vojne, ki pa se je pevcem z Dobličke Gore tako priljubila, da je postala njihova stalnica in je zato pesem živa še danes. Različne *Jurjevske pesmi* so znane po celotni Beli krajini, tukajšnja različica pa sledi »domači« Župančičevi dopesnitvi, ki jo že dolgo prepevajo dragatuški otroci. S tem so različico vrnili med ljudske in v sklop belokranjskih jurjevskih pesmi. *Ples vil* je splet znanih belokranjskih pesmi (*Kresni Ivan*, *Ustalam sam se u rano jutro*, *Pobeležo pole*) v instrumentalni priredbi za otroške godalke pri Mladinski FS Dragatuš.

Pesem Kresnic je spet ena značilnih »sledí« Bele krajine. FS Dragatuš poje simpatično različico iz domačega kraja z novejšo melodijo, v kateri se pevke in pevci »ne lovijo« več, tako kot je to značilno za starejše adlešičke variante. *Pastirče mlado* na tej zgoščenki je dragatuška različica po vsej Beli krajini znane pesmi, ki se je »priselila« k nam z Balkana in se je v različnih jezikovnih variantah udomačila v Beli krajini. Široko je *Drenopolje* je prva

zvočno posneta pesem. Že leta 1913 jo je v Adlešičih na fonograf posnela ruska folkloristka Linjova, leto zatem pa še domačin Juro Adlešič. T. i. adlešičko različico pojejo tudi Dragatušci. Pesem je ohranila starejši pripovedno-ljubezenski oz. družinski poudarek, medtem ko različice iz Poljanske doline poznajo bolj domoljubni poudarek. Različica hrvaškega izvora se je v Beli krajini spremenila tudi melodično, saj je prvotna, hrvaška različica še v trinajsterskem verzu, tega pa slovenska pevska tradicija ne pozna, zato so ga Belokranjci prilagodili lastni glasbeni tradiciji – distihu osmerca in peterca in s tem pesem melodično »poslovenili.« Med instrumentalnim spletom uskoške pesemske dediščine (*Tamo na Balkanu*, *Pod onom gorom zelenom*) je tudi vokalna *Tihe noči*. Po do sedaj znanih podatkih je pesem nastala v drugi polovici 19. stoletja, po vsej verjetnosti v Bosni. Tam (v Goraždu) je bila zapisana leta 1893, nekaj let pozneje pa še na Hrvaškem (Sinj in otok Hvar). Iz Hrvaške je pesem prišla v belokranjski Predgrad, kjer je bila zapisana leta 1982, v srbski Marindol in na Bojance pa naj bi jo domačini pred drugo vojno prinesli iz Bosne. Izrazito lirski, ljubezenski pesem preseneča z verzom. Ta je epski deseterec, ki je v južnoslovanskem ljudskem pesništvu »rezerviran« za junaške pesmi. Lirskost pesmi poudarja še rima. Pesem je umetnega izvora, a se je zaradi svoje liričnosti že kmalu priljubila ljudskim pevcem, ki so jo sprejeli v svoj pevski izbor. Pesem *Plovila je galija* je med Beneško republiko nastala nekje v okolici Slunja na Hrvaškem in poudarja tragiko na galejo obsojenega mladeniča, ki v dialogu z dekletom tragiko poudari kot vrhunec pesmi. Belokranjska različica se nekoliko razlikuje. Čeprav še ohranja nesrečo galjota, pa ne ohranja več homersko-pripovedne širine hrvaške različice, ampak se osredotoča na liričnost, ki prav v liričnem dialogu dosega svoj vrh. Hrvaški element pa različica ohranja v jeziku pa tudi v verzu – v epskem desetercu. V instrumentalni splet

pesmi pod naslovom *Zora puca* so vključene pesmi iz Marindola in Žuničev: *Zora puca*, *Što bečara u srce udara*, *Gledam bajnu zoru in Išla Anka po vodo*. Slednja je belokranjska različica hrvaške pripovedne pesmi z družinskim konfliktom. Prvotna pesem se je že na Hrvaškem, od koder je prišla v Žuniče, skrčila le na tragični motiv o bratu, ki umori svojo sestro.

Splet pivskih pesmi *Pivaj, uživaj in prepevaj* sodi v železni repertoar dragatuške folklorne skupine, saj jih ta prepeva že od svoje ustanovitve. Naslovna pesem ima zanimiva zgodovino in razvoj. Zbiralec in urednik Karel Štrekelj je domneval, da gre za umetno, avtorsko stvaritev, a je bila pesem že v 19. stoletju tako priljubljena, da je prešla v ljudske pevske programe in se je tam ohranila vse do danes. V pivskih družbah se je začela pojavljati še kot del drugih pivskih pesmi, npr. v povezavi s pesmijo *Nikol ne bom pozabil očeta* (prijatla) svojega. Tako prepletano različico je konec 19. stoletja zapisal Franc Praprotnik v Saleški dolini. Kako z igranjem na ljudske instrumente (violina, glavnik, gudalo, drumlica oz. brundica in »ptiček«) zazvenijo stare melodije, slišimo v spletu *En firkl ure ene tičce*. Več kot stoletje stara zapisa iz Treh far (1890) in Vinice (1909) je FS Dragatuš posredoval dr. Bruno Ravnika.

Pesem *Rožmarin* je zelo tipičen primer, kako priljubljena avtorska pesem postane ljudska. Učiteljica in pesniška sopotnica slovenske moderne Vida Jeraj je poleg drugih pesmi *Rožmarin* napisala v duhu ljudske poetike in ji dodala še melodijo. Na začetku 20. stoletja je pesem naučila svoje učence na Gorenjskem. Postala je zelo priljubljena in kmalu je postala del šolskih pesmaric in glasbene vzgoje. Učenci so jo prepevali še dolga leta po drugi svetovni vojni, sčasoma pa je prešla v ljudske pevske repertoarje, tudi med pevke in pevce z Dobličke Gore, ne da bi pevci sploh vedeli za njeno avtorstvo, kar dokazuje, da so pesem sprejeli za svojo in je postala ljudska.

Za pesem *Lepa Kranjska si dežela* ni mogoče točno ugotoviti, kdaj je nastala, a iz rokopisnih in tiskanih virov se vidi, da je bila v 19. stoletju že zelo razširjena in priljubljena. Štrekljeva zbirka *Slovenske narodne pesmi* prinaša lepo število različic od Koroške do Bele krajine, od Prekmurja do Primorske. Prvotno je bila vojaška pesem, pesem rekrutov, vpoklicanih v cesarsko vojsko. Vsebinske različice kažejo, da so spremljale slovenske vojake, ki so bili vpoklicani bodisi v vojno zoper Francoze, ob koncu 19. stoletja pa so jo peli kranjski Janezi ob odhodu v Bosno. Pesem se je ohranila in jo pojejo še danes. Naša različica je bila posneta leta 2010 na Krupi pri Semiču. Zaradi sorazmerno dolgega življenja, različnih bojev in pokrajin je nastalo nešteto vsebinskih, jezikovnih, metričnih in melodičnih različic, v vseh pa je glavni poudarek na teži in bridkosti slovesa. Zaradi tega splošnega motiva so v začetku 20. stoletja pesem prepevali tudi naši izseljenci.

Med ljudskimi napitnicami in voščilnicami je tudi *Godovna* – voščilnica, ki jo je leta 1931 zapisal folklorist France Marolt v Vrtači nad Semičem. Pesem na novo oživlja FS Dragatuš.

Godčevski štiklc je vzeta iz repertoarja ljudskega godca Rudolfa Bukovca, priredba Primoža Štreklja pa je postavljena za »klasično« glasbeno zasedbo belokranjskega (slovenskega) godčevstva.

Šaljiva ljubezenska pesem *Mati uprašajo svojo hčer* je verjetno nastala na Štajerskem, kjer jo je že v začetku 19. stoletja zapisal Stanko Vraz. Poznajo jo tudi v Medžimurju na Hrvaškem, le

da tamkajšnje različice vsebinsko nekoliko odstopajo od slovenskih. Različica iz Dobljč, ki jo poje FS Dragatuš, sledi slovenskim različicam. Prav tako so ljudski pevci z Dobljč sledili slovenskim različicam v pesmih *Če boš sinka ti rodila* in *Mati ziblje lepo poje*. Dolenjsko različico obsmrtno ljudske pesmi *Zadnja urca bo prišla* so povzele tudi pevke s Krupe, a je bila različica zapisana že konec 19. stoletja v Gribljah.

Ne le slovenske vinorodne pokrajine, ampak vse poznajo šaljivo-pivske pesmi, ki jih na tej zgoščenki predstavlja različica *Ko snoč sem se vračal iz krčme domov* in *Ena štorija*, kot jo pojejo ljudski pevci z Dobljč in okolice. V šaljivki pevci čutijo življenjsko aktualnost besedila in zato ostaja živa.

Zanimiv izbor predstavlja ljudska pesem *Restantska*, ki je bila leta 1957 posneta in zapisana v Ziljah. V ljudskem pesništvu le redko srečamo zaporniško pesem, še zlasti tako, ki je nastala v preteklosti, a je med pevci še danes živa.

Ciganski splet – v katerem ne gre za splet avtentičnih romskih pesmi in melodij, ampak za besedila, ki so jih Slovenci peli o Romih. Največkrat gre za šaljive pesmi in posmehulje, kakršne sta že ob koncu 19. stoletja zapisala Oton Župančič v Dragatušu in Janko Barle v Grmu. V repertoarjih slovenskih ljudskih pevcev pa so tudi pretresljive socialne pesmi o Romih oz. Ciganih. Ljudske pesmi, ki so zajete v *Ciganskem spletu*, so posredovali ljudski pevci z Dobljčke Gore (Če ravno sem ubog Cigan, *Vesela sem Ciganka* in *Svi cigani svetca slave*), z drugimi različicami pa jih združuje to, da pevci v slovensko besedilo hote vpletajo

romske besede, ki jih bodisi zaradi nerazumevanja ali pa zaradi onomatopoi-je prilagajajo svojemu znanju in okusu, pri čemer želijo vsaj nekoliko pričarati »barvo« romščine, na kar kaže tudi pesem *Svi Cigani svetca slave*. Hkrati pa vsak neroden in sprevržen jezikovni »vložek« že sam po sebi lahko učinkuje humorno, saj karikira nekaj, kar nam je tuje, ni naše in je zato zunaj sprejemljivosti našega kulturnega obzorja. Vsebinski prerež belokranjskih sledi končujejo »umirjene« pesmi *Svetlo sonce*, *Aja tutu* in *Angelček*. Ljudski pevci so jih sprejeli in uporabljali kot uspavanke, saj so vsebinsko temu tudi namenjene. Za zadnjo velja, da se je kot uglasbena molitvica zelo priljubila slovenskim ljudskim pevkam in pevcem in je vsaj od konca 19. stoletja del nešteti ljudskih pesemskih repertoarjev po vsej Sloveniji, tako da sodi že kar v t. i. železni repertoar in jo pevci pojo ob različnih prilikah; zato je pesem dobila širšo funkcijo in je lahko tudi pesem slovesa ali meditacija. Različica tudi končuje širok in pretehtan izbor belokranjskih sledi na zgoščenki Folklorne skupine Dragatuš.

Uravnoveženost in nekonvencionalen izbor sta bila glavno vodilo nosilke projekta, gospe Zdenke Pezdirc in njenih sodelavk, sodelavcev ter FS Dragatuš, da pokažejo izročilo, ki je še danes živo in izstopa iz ukalupljenih predstav o ljudskem pesništvu in glasbi kot o zgolj zgodovinskem oz. muzejskem eksponatu. Zgoščenka dokazuje prav nasprotno, dokazuje vselej živo in vselej aktualno ljudsko ustvarjalnost.

